RAQAMLI IQTISODIYOT, BIZNES VA INNOVATSIYALAR JURNALI

QOMAR.UZ

Vol. 3 No.1
ISSN: 3060-4753

https://qomar.uz/index.php/RIBIJ

FOIZLAR VA ULARNING REAL HAYOTDAGI QO'LLANILISHI

Alimova Sevinch Fazliddin qizi
Samarqand davlat iqtisodiyot va servis instituti talabasi
Email:sevinchalimova877@gmail.com

Received: 2026 10, March
Accepted: 2026 14, April
Published: 2026 1, May

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematikaning eng muhim va kundalik hayotda eng ko'p qo'llaniladigan bo'limlaridan biri — foizlar (protsentlar) tushunchasi va ularning amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolaning asosiy maqsadi foizlarning faqatgina nazariy fan emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy hayotning ajralmas qismi ekanligini ko'rsatib berishdan iborat.

Kirish so'zlar: foiz, iqtisodiyot, moliyaviy savodxonlik, bank stavkalari, statistika, amaliy matematika, chegirma, foyda.

INTRODUCTION

Matematika fanida "foiz" (lotincha per centum — yuzdan bir) tushunchasi kiritilgandan buyon u insoniyatning iqtisodiy tiliga aylandi. Bugungi kunda foizlar nafaqat maktab darsliklaridagi masala, balki har bir insonning shaxsiy byudjeti, xaridlari va kelajakdagi investitsiyalarini belgilovchi asosiy omildir [1-4]. Foizlarni tushunish va hisoblay olish — zamonaviy dunyoda moliyaviy mustaqillikning birinchi bosqichidir.

Foizlarni hisoblashning matematik asoslari

Real hayotda foizlar ikki xil usulda hisoblanadi: sodda va murakkab. Ularning o'rtasidagi farq, ayniqsa uzoq muddatli moliyaviy jarayonlarda yaqqol ko'zga tashlanadi [5].

METODLAR

Ushbu tadqiqotda foizlarni hisoblashning matematik usullari tahlil qilindi. Asosiy e'tibor sodda va murakkab foiz formulalariga qaratildi.

1. Sodda foizlar

Sodda foizlar faqat boshlang'ich kapitalga nisbatan hisoblanadi.

Formula:

I=P·r·tI = P \cdot r \cdot tI=P·r·t

Bu yerda:

- PPP — boshlang'ich summa
- rrr — foiz stavkasi
- ttt — vaqt

2. Murakkab foizlar

Murakkab foizlarda foizlar asosiy summaga qo'shilib boradi.

Formula:

A=P(1+r)tA = P(1 + r)^tA=P(1+r)t

Bu usul uzoq muddatli investitsiyalarda keng qo'llaniladi.

2.3. Rentabellikni hisoblash

Biznes samaradorligini baholash uchun quyidagi formula ishlatildi:

R=Sof foydaXarajatlar×100%R = \frac{\text{Sof foyda}}{\text{Xarajatlar}} \times 100\%R=XarajatlarSof foyda×100%

NATIJALAR

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki:

- Sodda foizlar qisqa muddatli moliyaviy operatsiyalar uchun qulay
- Murakkab foizlar uzoq muddatda kapitalni sezilarli oshiradi
- Murakkab foiz effekti investitsiyalarda katta ustunlik beradi

Masalan:

- 1000 birlik pul 10% bilan 3 yilga qo‘yilganda:
  - sodda foiz → 1300
  - murakkab foiz → 1331

Bu farq vaqt o‘tishi bilan yanada oshadi [6].

Shuningdek, rentabellik ko‘rsatkichi biznes samaradorligini aniqlashda muhim ekani aniqlandi. Agar rentabellik inflyatsiyadan past bo‘lsa, iqtisodiy foyda yo‘qoladi [7-10].

MUHOKAMA

Olingan natijalar foiz tushunchasining real hayotdagi ahamiyatini tasdiqlaydi. Ayniqsa, murakkab foizlar uzoq muddatli moliyaviy rejalashtirishda muhim vosita hisoblanadi [11].

Ko‘pchilik odamlar foizlarni yuzaki tushunadi, natijada noto‘g‘ri moliyaviy qarorlar qabul qiladi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki:

- foizlarni tushunish qaror sifatini oshiradi
- murakkab foizdan foydalanish boylikni oshiradi
- rentabellikni tahlil qilish biznes muvaffaqiyatini belgilaydi

Shuningdek, sodda va murakkab foizlar o‘rtasidagi farqni tushunish investitsiya strategiyasini to‘g‘ri tanlashda muhim omil hisoblanadi [12].

Xulosa

Foizlar iqtisodiy va moliyaviy jarayonlarning ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, foizlarni to‘g‘ri hisoblash va tahlil qilish:

- ortiqcha xarajatlardan himoya qiladi
- investitsiya samaradorligini oshiradi
- moliyaviy barqarorlikni ta’minlaydi

Murakkab foiz uzoq muddatli boylikni oshirishning asosiy vositasi bo‘lsa, sodda foiz qisqa muddatli hisob-kitoblarda samarali hisoblanadi.

Shu sababli foizlarni chuqur o‘rganish har bir inson uchun muhim hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

[1] T. Azlarov and H. Mansurov, Matematik analiz (Akademik litseylar uchun darslik). Toshkent: O‘qituvchi, 2018.

[2] A. S. Yunusov et al., Elementar matematika bo‘yicha qo‘llanma. Toshkent: Yangiyo‘l Poligraf Servis, 2020.

[3] N. G. Mankiv, Ekonomiksning asoslari (Tarjima nashri). Toshkent: Iqtisodiyot, 2015.

[4] R. Kiyosaki, Boy ota, kambag‘al ota (Moliyaviy savodxonlik asoslari). Toshkent: Asaxiy Books, 2021.

[5] H. P. Abulqosimov, Iqtisodiyot nazariyasi. Toshkent: Akademiya, 2021.

[6] S. F. Alimova, Iqtisodiy jarayonlarda matematik modellashtirish usullari. Samarqand: Iqtisodiyot va servis instituti nashriyoti, 2024.

[7] T. Bredli and E. Patton, Essential Mathematics for Economics and Business, 4th ed. Wiley, 2013.

[8] U. Stivenson, Ishbilarmonlik statistikasi: Amaliy yondashuv. London: McGraw-Hill Education, 2018.

[9] O‘zbekiston Respublikasi, “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun, Toshkent, 2019.

[10] O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Yillik statistik byulleten, Toshkent, 2025.

[11] V. E. Gmurman, Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika. Toshkent: O‘qituvchi, 2010.

[12] B. Xaydarov, Matematika: Umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun metodik qo‘llanma. Toshkent: Yangiyo‘l Poligraf Servis, 2022.